

مقایسه گرایش‌های شناختی، رفتاری و عاطفی هویت ملی دانش‌آموزان متوسطه دوم برحسب ویژگی‌های دموگرافی مختلف

چکیده

زمینه و هدف: شکل‌گیری هویت نوجوانان بر اساس ارزش‌های اسلامی - ایرانی رسالت مهم نظام تعلیم و تربیت است. بررسی وضعیت هویت ملی نوجوانان از اصلی‌ترین اقداماتی است که باید در راستای تقویت هویت ملی صورت گیرد. هدف، مقایسه گرایش‌های شناختی، رفتاری و عاطفی هویت ملی دانش‌آموزان متوسطه دوم برحسب ویژگی‌های دموگرافی مختلف با یکدیگر است.

روش: هدف پژوهش، کاربردی است. ماهیت مرحله اول از نوع تحلیل محتوا و روش آن کتابخانه‌ای است. ماهیت مرحله دوم از نوع همبستگی بوده و با روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم کشور در سال ۱۳۹۸-۱۳۹۷ می‌باشد. حجم نمونه اولیه ۱۹۱۵ نفر است. روش نمونه‌گیری در ابتدا، نمونه‌گیری در دسترس هدفمند و سپس خوشه‌ای تصادفی است. ابزار پژوهش، پرسش‌نامه برگرفته از پژوهش غریب‌زاده و حسین‌پور (۱۳۹۸) بوده و با تغییراتی مورد استفاده قرار گرفته است. روایی صوری تأیید شده و پایایی $\alpha=0/977$ دارد. آزمون‌های واریانس چند متغیره، تعقیبی توکی و T مستقل با استفاده از نرم‌افزار SPSS به کار رفته‌اند.

یافته‌ها: بین هویت ملی دانش‌آموزان برحسب جنسیت، رشته و درآمد تفاوت معنادار وجود دارد؛ اما برای شهر محل تحصیل این تفاوت معنادار نیست. در اختلاف میانگین هویت ملی شهرهای تبریز و اصفهان با (۳/۰۹۶۸-)، مشهد و اصفهان با (۴/۳۰۶۹-) و تهران و اصفهان با (۳/۳۹۶۳-) تفاوت معنادار است؛ اما در سایر موارد تفاوت معنادار نیست. در اختلاف میانگین رشته‌های انسانی و ریاضی با (۵/۵۷۵۴)، انسانی و تجربی با (۴/۶۰۹۹)، انسانی و فنی با (۸/۷۵۹۸) و تجربی و فنی با (۴/۱۴۹۹) تفاوت معنادار است؛ اما در سایر موارد معنادار نیست. در مقایسه میانگین درآمدها با یکدیگر تفاوت معنادار نیست. میانگین هویت ملی در دانش‌آموزان پسر ۳/۳۳ و در دختر ۲/۹۷ است و این تفاوت معنادار می‌باشد.

نتیجه‌گیری: جنسیت، رشته تحصیلی، درآمد خانواده و شهر محل تحصیل عواملی تأثیرگذار بر هویت ملی هستند که باید در برنامه‌ریزی‌ها مورد توجه قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: دانش‌آموزان، ارزش‌های اسلامی - ایرانی، هویت ملی، شناختی، رفتاری، عاطفی.

دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۰۹

پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۱۰

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

صص: ۲۰۱-۲۳۲

شناسه دیجیتال (DOR).

DOR: [20.1001.1.20086024.1400.13.1.8.2](https://doi.org/10.1001.1.20086024.1400.13.1.8.2)

آرمین منصورى

دانشجوی دکتری، گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشکده معارف اسلامی، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: arminmansouri96@gmail.com

عباسعلی سلیمانی خشاب

دکتری روان‌شناسی، پژوهشگر، گروه روان‌شناسی شناختی و عملیات روانی، دانشکده و پژوهشکده علوم اجتماعی و فرهنگی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران. رایانامه: a.soleymani.kh@gmail.com

سید عبدالرسول علم‌الهدی

استادیار، گروه اندیشه و مطالعات فرهنگی، دانشکده و پژوهشکده علوم اجتماعی و فرهنگی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران، (نویسنده مسئول). رایانامه: ralamolhoda@gmail.com

مقدمه

در فرایند تحقق اهداف انقلاب اسلامی که بر اساس بیانات مقام معظم رهبری از انقلاب اسلامی آغاز می‌شود و به ترتیب با نظام اسلامی، دولت اسلامی و جامعه اسلامی ادامه می‌یابد تا اینکه به تمدن نوین اسلامی برسد (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۹). یکی از عمده‌ترین اهداف و نیز یکی از عمده‌ترین راهکارها برای تسهیل و تسریع در نیل به تمدن اسلامی، پرورش و هویت‌دهی نسل‌های آتی است. تربیت جوانان مؤمن انقلابی و به عبارت دیگر انسان‌سازی، هم هدف انقلاب اسلامی و نیز بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۷) ابزاری برای حرکت انقلاب به سمت اهدافش توسط نیروی انسانی مؤمن و انقلابی است. در این راستا، شناسایی ارزش‌های اسلامی - ایرانی که مورد تأکید مقام معظم رهبری است و تربیت آینده‌سازان کشور بر اساس آن‌ها بی‌شک تنها راه تربیت جوانان مؤمن انقلابی و در نتیجه نیل به تمدن اسلامی است. شکل‌دهی هویت ملی مردم هر کشور خصوصاً جوانان و آینده‌سازان مسئله‌ای بسیار اساسی برای دغدغه‌مندان و سیاست‌گذاران تعلیم و تربیت است. این مسئله به‌طور ویژه در جمهوری اسلامی ایران هم از جهت پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی و نیز از جهت رسالتی که نسبت به هویت‌دهی نسل آینده دارد، باید مورد توجه قرار گیرد.

مقام معظم رهبری درباره اهمیت شکل‌گیری هویت ملی نسل جوان و نوجوان می‌فرماید: «این جنگ را جدی بگیرید ... یک عده‌ای می‌خواهند لالایی بخوانند که ما خوابمان ببرد و نفهمیم دشمن مشغول چه کاری است. در عرصه تربیت انسان‌های والا، انسان‌های باهمت، انسان‌های رشید و شجاع، انسان‌های باهدف - در عرصه این تربیت مهم، این کار عظیم - یک جنگی برپا است؛ یک عده‌ای می‌خواهند درست عکس این تحقق پیدا بکند و جوان مؤمن، جوان مسلمان، جوان ایرانی با این خصوصیات پرورش پیدا نکند ... دانش‌آموز ما بایستی با احساس هویت ملی رشد کند و تربیت پیدا کند و بزرگ بشود و پیش برود. وقتی یک جوان احساس هویت کرد، از انحراف، از خیانت، از سستی و تنبلی پرهیز خواهد کرد. عمده این اشکالاتی که گاهی پیش می‌آید به‌خاطر این است که آن

احساس هویت حقیقی، احساس هویت ملی در یک انسان وجود ندارد. وقتی احساس هویت وجود نداشت، دیگران می‌توانند او را به این سمت و آن سمت [بکشند]...» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۷).

۲۰۴

هدف اصلی دشمن در جنگ نرم، هویت نوجوانان و جوانان کشور است. در صورتی که این حربه کارساز شود، خطر جدی آینده فرهنگی، سیاسی و اجتماعی کشور را تهدید می‌کند. امروزه تمامی نهادهایی که به صورت مستقیم و غیرمستقیم مواجه با هویت‌سازی نسل‌های آتی و نیز متولی مبارزه با انحراف از ارزش‌های اسلامی - ایرانی هویت‌ساز هستند، در این جنگ نرم نقش جدی و اساسی بر عهده دارند. نیروهای نظامی و انتظامی از جمله نهادهایی هستند که مسئولیت غیرمستقیم و درجه دوم در پیش‌گیری از انحرافات فرهنگی و اجتماعی و نیز آسیب‌شناسی‌های مربوط به آن دارند. نیروهای نظامی و انتظامی در جمهوری اسلامی به خاطر رسالت‌های نظام اسلامی، برخلاف سایر کشورها، جنگ نرم را تهدیدی اساسی برای کشور تلقی می‌کنند و لذا در این جنگ نیز نقش ایفا می‌کنند. طبیعتاً هدف اصلی در جنگ نرم انحراف هویت آینده‌سازان کشور از ارزش‌های اسلامی - ایرانی است که نهادهای ذکر شده در کنار نظام تعلیم و تربیت کشور و در تعامل با هم، برای پیشگیری از این انحرافات هویتی، برنامه جدی باید داشته باشند.

مشکل و شکاف ایجاد شده در اثر این جنگ، تغییر نرم در هویت اسلامی - ایرانی جوانان کشور است که باید سریعاً با آسیب‌شناسی و شناسایی ضعف‌ها و نواقص و سپس برنامه‌ریزی صحیح اقدام به دفع تهاجمات و نیز برطرف نمودن بسترهای این تغییر نرم در هویت ملی کرد؛ اما باید توجه داشت که مقوله‌های بسیاری در شکل‌گیری هویت ملی و گرایش‌های مختلف آن تأثیر دارند که هر کدام از آن‌ها می‌توانند بستر ساز تهاجمات فرهنگی باشند؛ بنابراین در تمامی برنامه‌ریزی‌ها باید بر این مقوله‌ها نیز تأکید جدی داشت. مسائل قومیتی، شهر و جغرافیای محل زندگی، اوضاع اقتصادی، پیشرفت‌ها و توانمندی‌های داخلی، پیشرفت‌های صنعتی، علمی و تکنولوژیک، مشکلات و موانع اجتماعی و یا آسایش اجتماعی، میزان رفاه مادی و... از جمله مسائلی هستند که تأثیر قطعی آن‌ها در

هویت ملی قابل اثبات است؛ بنابراین شناسایی اثرگذاری یا عدم اثرگذاری و نیز میزان اهمیت هر یک از این عوامل بر روی هویت ملی جوانان مقدمه‌ای اساسی برای برنامه‌ریزی‌های دقیق است. سیاست‌گذاری‌های تعلیم و تربیت بدون در نظر گرفتن میزان تأثیرات این مسائل، تحلیل دقیق علمی آن‌ها و نسبت سنجی میان آن‌ها، اقدامی است که در آینده‌ای نه‌چندان دور ضربه‌های اساسی به اهداف انقلاب اسلامی در تربیت جوانان و نوجوانان وارد خواهد ساخت؛ البته در نگاهی عمیق‌تر این مسئله ضربه‌ای بر اصل حرکت انقلاب و نظام اسلامی است.

با توجه به میزان اهمیت این مسئله، بررسی و ارزیابی وضعیت هویت ملی دانش‌آموزان به‌صورت مستمر و در زمان‌ها و دوره‌های مشخص یکی از وظایف اصلی برنامه‌ریزان نظام تعلیم و تربیت کشور و نیز مبارزین جنگ نرم باید باشد تا بر اساس این ارزیابی‌ها، سیاست‌گذاری‌های صحیح در این عرصه اساسی و حیاتی صورت پذیرد؛ بنابراین این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که «گرایش‌های شناختی، رفتاری و عاطفی هویت ملی دانش‌آموزان متوسطه دوم برحسب ویژگی‌های دموگرافی مختلف، در نسبت با یکدیگر به چه صورتی قابل مقایسه است؟»

پیشینه و مبانی نظری

غریب‌زاده و حسین پور (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان «ارزیابی هویت دانشجویان مبتنی بر ارزش‌های انقلاب اسلامی» به دنبال ارزیابی هویت دینی، ملی و انقلابی دانشجویان بوده‌اند. نتایجی به این شرح در این پژوهش به‌دست آمده است؛ میانگین مؤلفه‌های هویت دینی، ملی و انقلابی در دانشجویان به‌جز در یک مورد (گرایش عاطفی از هویت دینی) بالاتر از حد متوسط (۳) است. بین هویت دینی، ملی و انقلابی دانشجویان برحسب جنسیت و نوع دانشگاه تفاوت معنادار وجود ندارد، اما این تفاوت برحسب رشته تحصیلی، مقطع تحصیلی و میزان درآمد خانواده معنادار است؛ به عبارتی هویت دینی، ملی و انقلابی دانشجویان رشته‌های مختلف، مقاطع تحصیلی مختلف و با میزان درآمد مختلف یکسان

نیستند. کریمی پور، متقی، عبدی و عزیزی فر (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «انگرفشی بر هویت‌های متأثر از فضای سایبرنتیک بر امنیت داخلی» به این نتیجه رسیده‌اند که نوع، میزان و نحوه استفاده از فضای سایبر بر مؤلفه‌های امنیت داخلی و ابعاد هویت ملی و دینی تأثیرگذار است. امینی، رحیمی و نعمت‌اللهی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت ابعاد هویت دینی و ملی دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه کاشان)» دریافته‌اند که وضعیت هویت دینی و ملی دانشجویان مطلوب است. همچنین تفاوت معنی‌داری میان هویت دینی و ملی دانشجویان دختر و پسر مشاهده نشده و نیز تفاوت معنی‌داری در هویت دینی و ملی بر اساس مقطع تحصیلی مشاهده نمی‌شود. میان هویت دینی و ملی بر اساس رشته تحصیلی تفاوت معنی‌داری رؤیت می‌شود و هر دو هویت دینی و ملی دانشجویان رشته‌های علوم انسانی از رشته‌های دیگر بیشتر است. امینی، رحیمی و مزروعی (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «تحلیل و ارزیابی هویت ملی و دینی دانشجویان دانشگاه کاشان و علوم پزشکی کاشان» نشان دادند که میانگین هویت دینی و مؤلفه‌های هویت ملی در دانشجویان دانشگاه بالاتر از حد متوسط است. بین هویت دینی و ملی دانشجویان رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. بین هویت دینی و ملی دانشجویان بر حسب جنسیت، مقطع تحصیلی و معدل، تفاوت معناداری وجود ندارد. بر اساس یافته‌ها می‌توان این نکته را پذیرفت که هویت ملی و دینی به عنوان دو عرصه مهم از مقوله هویت، نقشی مهم و برجسته در ایجاد احیا و رشد متوازن فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جوامع مختلف از جمله جامعه ایران ایفا می‌کند. نیکروی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی هویت ملی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی شهر یاسوج در سال تحصیلی ۱۳۹۲-۱۳۹۱» به این نتیجه رسیده است که هویت ملی دانش‌آموزان پایه ششم از حد میانگین بالاتر است و بین ابعاد هویت ملی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی مدارس شهر یاسوج رابطه وجود دارد. همچنین بین هویت ملی دانش‌آموزان دختر و پسر پایه ششم تفاوت وجود ندارد. سفیری و معماریانی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی هویت دینی و ملی دختران و پسران مقطع متوسطه، با تأکید بر پایگاه اقتصادی و اجتماعی (مطالعه موردی: مناطق دو و یازده تهران)» به این نتیجه

رسیدند که هویت دینی دختران، قوی‌تر از پسران است؛ و هویت دینی دانش‌آموزان پایین‌شهری، بالاتر از دانش‌آموزان بالاشهری است. ولی در بعد ملی، تفاوت زیادی بین دختران و پسران، یا دانش‌آموزان پایین‌شهری و بالاشهری وجود نداشت. همچنین، نتایج نشان داد دانش‌آموزانی که با اهداف مثبت پژوهشی از اینترنت استفاده می‌کردند، نسبت به دانش‌آموزانی که با دیگر اهداف، از آن استفاده می‌کنند، هویت دینی و ملی قوی‌تری داشتند. تکه اکبرآبادی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «هویت ملی و برخی عوامل مؤثر بر آن در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه اصفهان» به این نتیجه رسید که از بین شیوه‌های گذران اوقات فراغت، مطالعه کتاب، تفریح و گردش پیش‌بینی‌کننده هویت ملی بوده‌اند. همچنین بین هویت ملی دانش‌آموزان و رشد تحصیلی و پایه تحصیلی آن‌ها رابطه معنی‌دار وجود داشت ولی بین محتوای کتاب‌های درسی و یا برنامه‌های آموزشی و پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه معنی‌دار وجود نداشت. مژگانی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی هویت ملی دانشجویان دانشگاه تبریز» به این نتیجه رسیده است که هویت ملی دانشجویان ترک‌زبان کمتر از هویت ملی دانشجویان غیر ترک‌زبان است؛ اما چون این تفاوت زیاد نیست نمی‌توان ادعا کرد که بین هویت ملی این دو گروه تفاوت وجود دارد. وی همچنین به این نتیجه رسیده است که نمی‌توان گفت هویت ملی دانشجویان با توجه به سطح اقتصادی آن‌ها متفاوت است و اینکه می‌توان گفت بین دانشجویان برخی رشته‌ها در برخورداری از هویت ملی تفاوت وجود دارد. نتایج آزمون تی مستقل در این پژوهش برای مقایسه میانگین هویت ملی مردان و زنان نشان می‌دهد که اختلاف میانگین این دو گروه معنی‌دار نیست. لطف‌آبادی و نوروزی (۱۳۸۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی چگونگی نگرش دانش‌آموزان دبیرستانی و پیش‌دانشگاهی ایران به جهانی‌شدن و تأثیر آن بر ارزش‌ها و هویت دینی و ملی آنان»، نشان داده‌اند که اکثر نوجوانان و جوانان ایران از نظر اعتقادات دینی و ایران‌دوستی، وضعیت مثبتی دارند ولی در رفتارهای عملی هویت دینی و ملی دچار ضعف‌های جدی هستند. تحلیل‌های آماری در این پژوهش نشان داده است که عوامل، سنی، جنسیتی، تحصیلی،

خانوادگی، اقتصادی، فرهنگی و روان‌شناختی (و نیز ترکیب‌هایی از این عوامل) زمینه‌ساز تفاوت نظام ارزشی و هویت دینی و ملی دانش‌آموزان دبیرستانی و پیش‌دانشگاهی است و این زمینه‌سازی‌ها، حسب مورد متفاوت از یکدیگر است.

آیکالزر، کریتزینگر و پلشه^۱ (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان «مشخصات هویت ملی و حمایت از اتحادیه اروپا» دریافته‌اند که بیکربندی‌های خاص هویت ملی مستلزم حمایت دوگانگی یا رد اتحادیه اروپا، پیشینه آن‌ها و نگاه متنوع به آن‌ها در کشورهای مختلف است. لئو، زین‌الدین، چوی، ژانگ، ویلار و پاتز^۲ (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان «زنده‌بودن حافظه تاریخی: ارتباط با هویت ملی، جهت‌گیری سلطه اجتماعی و توجیه سیستم در ۴۰ کشور» دریافتند که به نظر می‌رسد زنده‌بودن حافظه تاریخی در کشورهای در حال توسعه دارای عملکردهای مترقی است و معایب فعلی را با تاریخ مرتبط می‌سازد؛ اما از خطرات زنده برای جمع‌آوری افراد در یادآوری جمعی مثبت ظهور ملت استفاده می‌کند. ون‌برکل، مولینا و موکرچی^۳ (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان «عدم تقارن جنسیتی در ساخت هویت ملی آمریکایی» درصدد بررسی احساس مالکیت بر هویت ملی آمریکایی بر حسب جنسیت بوده‌اند. آن‌ها دریافته‌اند که ملی‌گرایی و هویت ملی در مردان آمریکایی بیشتر از زنان است. گرجزل و ایستوود^۴ (۲۰۱۶) در پژوهشی با موضوع «دوام هویت ملی و غرور ملی: شواهدی از اروپای وسیع‌تر» به این نتیجه رسیده‌اند که شاخص دوام هویت ملی ما از لحاظ آماری با میزان غرور ملی ارتباط مثبت و معنادار دارد.

نوآوری پژوهش حاضر در قیاس با پژوهش‌های قبلی در این است که جامعه آماری پژوهش حاضر برخلاف پژوهش‌های صورت گرفته که جامعه آماری محدودی داشته‌اند، در سطح کشور است و سعی بر آن بوده که از مهم‌ترین و حساس‌ترین استان‌های کشور نمونه‌گیری شود. به دلیل توجه به نقاط مختلف جغرافیایی کشور، نمونه‌هایی با فرهنگ‌های

1. Aichholzer, Kritzingler & Plescia
2. Liu, Zeineddine, Choi, Zhang, Vilar & Páez
3. Van Berkel, Molina & Mukherjee
4. Grajzl & Eastwood

بومی متفاوت در اختیار پژوهشگران قرار گرفته است که باعث شده اطلاعات دقیق‌تری مبتنی بر فضای زیستی بومی هر منطقه به دست دهد. همچنین وضعیت هر کدام از ابعاد هویت ملی و نیز کل هویت ملی در هر یک از ویژگی‌های دموگرافی با هم مقایسه شده‌اند.

هویت: هویت در معنای لغوی؛ یعنی، حقیقت و ماهیت چیزی؛ یا هویت پاسخ به سؤال چه کسی بودن و چگونه بودن است. در تعریف فلسفی، هویت همان حقیقت جزئی است «الحقیقه تسمی هویه، یعنی هرگاه ماهیت با تشخص لحاظ و اعتبار شود هویت گویند» و لذا می‌توان گفت هویت تشخص ماهیت در خارج است. (نیکروی، ۱۳۹۲، ص ۲۴). هویت از مهم‌ترین مباحث و مؤلفه‌های مربوط به مطالعه انسان است. هویت آگاهی فرد از جایگاه و منزلت خود و آگاهی از نقش‌ها و وظایف خود است. (زکی، ۱۳۹۵، ص ۱۸۶).

هویت ملی: به مجموعه‌ای از ویژگی‌ها و وابستگی‌ها و پیوندهای جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی و قومی که زندگی انسان را در برمی‌گیرد و عضو جامعه به آن می‌بالد و افتخار می‌کند اطلاق می‌شود. هویت ملی نوعی احساس ملی است و عبارت است از وجود احساس مشترک یا وجدان دسته‌جمعی در میان عده‌ای از انسان‌ها که یک واحد سیاسی یا ملت را می‌سازند. (نیکروی، ۱۳۹۲، ص ۲۵). هویت ملی بازتولید ارزش‌ها، نمادها و سنت‌های به‌جامانده از گذشتگان یک ملت است که هویت‌یابی افراد را بر اساس آن‌ها ممکن می‌کند. (اسمیت، ۱۳۸۳، ص ۳۰).

نظریه‌های گوناگونی در جهان غرب در رابطه با هویت هم از منظر روان‌شناسانه و هم از منظر جامعه‌شناسانه مطرح شده است.

نظریه کیگان^۱: در نگاه روان‌شناسانه از جمله رابرت کیگان، شکل‌گیری هویت را به‌عنوان فرایندهای دائمی تکامل معنی‌سازی می‌کرد. او هویت را به‌عنوان یک فرایند کلی می‌داند که شناخت و عاطفه را با هم در برمی‌گیرد. شکل‌گیری هویت درباره این موضوع

است که چگونه آنچه به عنوان خود ساخته می شود از بین رفته و دوباره شکل می گیرد؛ به عبارت دیگر تشکیل هویت فرایندی است مداوم که در آن مرزهای بین خود و دیگران ساخته می شود و از بین می رود و اصلاح می شود. (ترابی، ۱۳۸۸، ص ۲۵).

نظریه اریکسون^۱: نظریه روان شناسانه دیگر را اریک اریکسون ارائه کرده است. از نظر او هویت عبارت است از: احساس نسبتاً پایدار از یگانگی خود و وظیفه اصلی در طول این دوره، شکل گیری یک حالت با ثبات هویتی می باشد. مراحل رشد روانی - اجتماعی اریکسون نشان می دهد که هدف ابتدایی و اصلی نوجوانی، توسعه منسجم و پایدار هویت در مقابل سردرگمی هویت می باشد که یک وظیفه روانی - اجتماعی است. (نوروزپور، غرابی، عاشوری و حبیبی، ۱۳۹۴، ص ۲۹۳). وی نظریه رشد من را برای تشریح تعامل بین عوامل روان شناختی، تاریخی و رشدی در شکل گیری شخصیت مطرح کرد. شاید هیچ نظریه پرداز دیگری بیش از او بر درک ما از رشد شخصیت در نوجوانی اثر نگذاشته باشد. در خلال دوره نوجوانی است که اریکسون برای فرد فرصت حل تعارضات خود را از ترکیب همسان سازی های قبلی در سطح بالاتر جهت رسیدن به یک محل جدید، فراهم می بیند. این تألیف بر اساس کیفیتی متفاوت از آنچه در دوره های قبل وجود داشت استوار است. (ترابی، ۱۳۸۸، ص ۳۰-۲۸). از نظر اریکسون خود کودکی از طریق همانندسازی قابل ملاحظه با افراد مهم ایجاد می شود؛ اما در دوره نوجوانی خود از طریق چیزی فراتر از این عملکردها به دست می آید. در نوجوانی دیگران برای خود مهم تر می شوند نه صرفاً به عنوان منابع بالقوه برای همانندسازی بلکه به عنوان افرادی که به عنوان فرد مستقل، به سازماندهی من واقعی آنها کمک می کنند. اریکسون معتقد است در سنین نوجوانی فرد نسبت به هویت خود آگاهی به دست می آورد و خود با وحدت بزرگ تر از گذشته در ارتباط با گروه شغل، جنس فرهنگ و مذهب در نوجوانی شکل می گیرد. تعارض روانی این دوره مربوط به شکل گیری احساس هویت و پراکندگی اجزای مختلف آن است، وظیفه حیاتی دوره نوجوانی آن است که این تعارض را حل کند و یک هویت واحد و

1. Ericson Theory

منسجم برای خویش ایجاد نماید و این کار وقتی مقدور است که او بر جوانب منفی این تعارض و بحران غالب شود و هماهنگی درونی و مداوم در ایفای وظایف مختلف خود به دست آورد. رشد هویت جوانب مختلفی دارد؛ جنبه روانی آن خود درونی نوجوان را شکل می‌دهد. او باید بتواند زندگی گذشته و هویت دوره‌های قبلی زندگی خویش را با وضع و حال جدیدش پیوند مناسبی بزند. (ترابی، ۱۳۸۸، ص ۳۵-۳۳).

نظریهٔ مارسیا^۱: پس از اریکسون، مارسیا با بسط و تحلیل نظریه وی، هویت را ساختار من و ساختار درونی و خود سازمان‌دهنده و پویایی آرزوها، اهداف، مهارت‌ها و باورها و تاریخچهٔ فردی می‌داند. براساس مطالعاتی که با دانشجویان دانشگاه انجام داد به دلیل پیچیدگی مفهوم هویت آن را از چند بعد و زاویه مورد بررسی قرار داد. مارسیا بر اساس دو متغیر فرایندی اکتشاف و تعهد چهار نوع وضعیت هویتی را مفهوم‌سازی کرد. اکتشاف به معنی تحقیق بیشتر برای یافتن حد کامل خود است. در این طبقه‌بندی چهار نوع هویت برای نوجوانان مشخص می‌شود: ۱- پراکندگی هویت: این گروه از نوجوانان، هنوز به مسائل هویت خود فکر نمی‌کنند و اگر هم به این موضوع فکر کرده باشند نتوانسته‌اند خود را به یک جهت‌گیری آینده‌نگر برسانند؛ ۲- تسلیم طلبی: نوجوانان این گروه افرادی هستند که بدون تجربه هیچ‌گونه بحرانی، برای تصمیم‌گیری در میانه هویت خودشان، خود را تسلیم نظر والدین کرده‌اند بی‌آنکه به ارزیابی نظر آنان پردازند؛ ۳- تأخیر: این خصوصیت بیانگر وضعیت نوجوانی است که با بحران هویت درگیر هستند و اگرچه فعالانه در تلاش برای کشف ارزش‌ها و علایق و بینش‌ها و حرفه موردنظر خود هستند، اما هنوز نتوانسته‌اند تصمیم روشنی در این مسائل اتخاذ کنند؛ ۴- پیشرفت هویت: نوجوانانی که هویت خود را شکل داده‌اند کسانی هستند که به یک تعهد شخصی درباره حرفه یا بینش موردنظر خود - یا هر دو مورد - به مرحله ثبات و استحکام رسیده‌اند. (ترابی، ۱۳۸۸، ص ۳۹-۳۷).

نظریهٔ برزونسکی^۲: در نظریه‌ای دیگر برزونسکی هویت را یک نظریه راجع به

1. Marsia Theory
2. Berzonsky Theory

خویشتن می‌داند و معتقد است که افراد با سبک‌ها و شیوه‌های مختلف به نظریه‌پردازی راجع به خود می‌پردازند. (برزونسکی، ۲۰۰۳). برزونسکی مدلی ارائه کرده است که روی تفاوت‌های فردی در زمینه پیدایش شناختی اجتماعی نوجوانان در رویارویی یا اجتناب از سازماندهی یا سازماندهی مجدد مسائل مربوط به هویت تأکید می‌کند. در این راستا وی سه جهت‌گیری متفاوت فرایندی با سه سبک پردازش هویت را مشخص کرده است: سبک اطلاعاتی، سبک هنجاری و سبک سردرگم اجتماعی (ترابی، ۱۳۸۸، ص ۴۰-۳۹). برزونسکی در کنار بررسی مکانیسم‌های پویای شکل‌گیری هویت روی عامل اساسی تعهد یا ساختار هویت تأکید دارد. (شمس اسفندآباد، کاکاوند و ترابی، ۱۳۹۰، ص ۱۰۸).

در نظرگاه جامعه‌شناسانه نیز نظریات بدیع و متفاوتی بیان شده است که به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

نظریهٔ دورکیم^۱: از نظر دورکیم انسان، دارای دو بُعد است: فردی و اجتماعی.

قسمت اجتماعی از طریق جامعه‌پذیری رشد می‌کند و در طول زندگی، از طریق تعامل با دیگران و مشارکت در فعالیت‌هایی با سوگیری جمعی، تثبیت می‌شود. بخش فردی، اما مادرزادی و فطری است و می‌توان آن را به‌عنوان عامل زیست‌شناختی در نظر گرفت. همان‌طور که بخش فردی و اجتماعی، دارای خاستگاه‌های متفاوتی هستند؛ دارای سوگیری متفاوتی نیز می‌باشند. قسمت اجتماعی، دیگرخواه است و برای دستیابی به اهداف جمعی و تبعیت از قواعد اجتماعی، تهییج می‌شود. در مقابل، قسمت فردی، خودمحور و مربوط به امیال خودخواهانه فردی می‌باشد. (ولی‌نژاد، ۱۳۹۴، ص ۲۶).

نظریهٔ مید^۲: از نظر مید، هر فرد، هویت یا خویشتن خود را از طریق سازماندهی

نگرش‌های فردی دیگران، در قالب نگرش‌های سازمان‌یافته اجتماعی یا گروهی، شکل می‌دهد. وی با مطرح کردن دو نوع خود، یعنی من مفعولی و من فاعلی، به این مسئله، عمق بیشتری بخشید. (ولی‌نژاد، ۱۳۹۴، ص ۲۷).

1. Durkheim Theory
2. Mead Theory

نظریه کولی^۱: در نگاه کولی هر انسانی در ذهن دیگری وجود دارد و همین درک حضور، باعث درک خویشتن هر فرد اجتماعی می‌شود و این موجب می‌شود رفتار خود را بر اساس این حضور در ذهن دیگران تعیین کند؛ به عبارت بهتر، مطابق با نظر کولی نیز، فرایند شکل‌گیری هویت برای افراد، فرایندی آگاهانه بوده و از طریق تعاملات اجتماعی و نگاه کردن به نوع رفتار و کنش‌های دیگران صورت می‌گیرد. (میرفردی و ولی‌نژاد، ۱۳۹۶، ص ۱۶۴).

نظریه گیدنز^۲: به اعتقاد گیدنز، این تأثیرات متقابل محلی و جهانی هستند که زندگی روزمره را بازسازی می‌کنند. او تأکید دارد هویت‌سازی پروژه‌ای بازتابانه است و افراد برای اتخاذ هویت خود، دست به انتخاب می‌زنند؛ زیرا جهانی‌شدن فرصت بازسازی مستمر هویت را فراهم کرده است. (ولی‌نژاد، ۱۳۹۴، ص ۳۰).

نظریه اسلام: اما بنا بر نظریات اسلامی در خصوص هویت، هر انسانی چه در بُعد شخصی و فردی و چه در بُعد اجتماعی، از استعدادهایی فطری و ویژگی‌هایی خلقی برخوردار است که در صورت احراز آن‌ها می‌تواند در صراط مستقیم مؤمنان گام بردارد و به موفقیت و پیشرفت و رشد و تعالی نائل آید. بر این اساس چنین استعدادها و ویژگی‌های خاص را می‌توان به هویت تعبیر نمود. از این‌رو، هویت عبارت است از: مجموعه‌ای از ویژگی‌های آرمانی، فکری، و معرفتی و بینشی، زیستی و رفتاری که جایگاه انسان را در پهنه هستی تبیین می‌کند و جهت‌گیری‌های معرفتی و رفتاری وی را در ابعاد فردی و اجتماعی سمت و سو می‌بخشد. (مژگانی، ۱۳۸۹، ص ۲۳-۲۲). در نگاه اسلامی هویت انسان زمانی به حد اعلای خودش رسیده است که انسان به نهایت کمال لایق خود برسد. شهید مطهری هویت‌یابی واقعی برای انسان را تنها در تکامل و تعالی انسان به سوی اهداف متعالی می‌داند. (قربانی، ۱۳۸۳، ص ۷۵). از نظر شهید مطهری کمال انسان در تعادل و توازن اوست؛ به این معنی که انسان نباید فقط به سوی یک استعداد خاص گرایش پیدا کند. از نگاه ایشان در عین

1. Cooley Theory
2. Giddens Theory

اینکه همه استعداد‌های انسان رشد می‌کند، رشد این استعدادها باید هماهنگ نیز باشد. انسان کامل و به‌عبارت‌دیگر فردی که هویت انسانی او کاملاً شکوفا شده آن انسانی است که در کنار اینکه همه ارزش‌های انسانی در او رشد می‌کنند و هیچ یک مغفول نمی‌ماند، رشد آن‌ها هماهنگ یا یکدیگر نیز هست. (مطهری، ۱۳۷۳، ص ۴۱).

هویت ملی در نگاه مقام معظم رهبری: باید توجه داشت که در نگاه مقام معظم

رهبری، هویت ملی ایرانیان چیزی جدای از هویت اسلامی آنان نیست. تمامی ارزش‌های ملی ملت ایران به‌نوعی با ارزش‌های دینی و اسلامی آن‌ها عجین شده است. هرچند از نظر ایشان اصل همان هویت اسلامی است و خود هویت ایرانی هم نشأت گرفته از آن است. ایشان در دیداری این مطلب را چنین بیان کرده‌اند: «جمهوری اسلامی، جهت را صد و هشتاد درجه تغییر داد. ملت ایران احساس هویت می‌کند؛ هویت اسلامی که هویت ایرانی هم نشأت گرفته از همین هویت اسلامی است. احساس می‌کند که ایران اسلامی همان هویت گمشده‌ای است که بایستی این ملت دوباره آن را به دست بیاورد و بر اساس او، آرمان‌های خود را معین و برنامه‌ریزی کند و تلاش و مجاهدت خود را شکل دهد. این کاری است که ملت ما به‌خوبی انجام داده است و دارد انجام می‌دهد.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷).

ایشان در بیانات دیگری هویت اسلامی - ایرانی را چنین معرفی می‌کنند: «آنچه مهم است، حفظ هویت جمعی یک ملت یا یک مجموعه انسانی است، زیر هر نامی. هویت ایرانی - اسلامی مردم ما و ملت ما، به برکت انقلاب اسلامی، به برکت حضور مردم در صحنه و دخالت و شراکت مردم در مسائل اساسی نظام، یک واقعیت جاافتاده است. امروز دنیا ملت ایران را به مسلمانی همراه با آگاهی و بصیرت و پیشگامی و پیشرفت در میدان‌های مختلف می‌شناسد؛ این چیز کمی نیست. بخصوص امروز که حرکت‌های اسلامی در دنیای اسلام آغاز شده است، ملت ایران می‌تواند نقش ایفا کند.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۰).

چهارچوب نظری: چهارچوب نظری این پژوهش منبعث از تطبیق نظریه جهت‌گیری

هدف بلوم با ارزش‌های برگرفته‌شده از دیدگاه‌های مقام معظم رهبری است. در نظریه بلوم هدف‌های آموزشی در سه حیطه شناختی، عاطفی و روانی - حرکتی قرار می‌گیرد و

ارتباط و همبستگی میان این سه حیطه تبیین می‌شود. (عجم و سعیدی رضوانی، ۱۳۹۱، ص ۵۲). از طرف دیگر، ارزش‌های سازنده هویت ملی از نگاه مقام معظم رهبری نیز در سه گرایش شناختی، عاطفی و رفتاری قابل‌گسترش هستند و هر کدام از این ابعاد کاملاً بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند. بر این اساس و بر اساس نظریه بلوم، در صورتی که بُعد شناختی هویت ملی فرد به خاطر عدم شناخت صحیح از اصول و مبانی ارزش‌های اسلامی - ایرانی متزلزل باشد، نمی‌توان انتظار داشت که فرد در حیطه عاطفی و رفتاری واکنش مطلوب متناسب با ارزش‌ها از خود نشان دهد. همچنین در صورتی که فرد در جنبه عاطفی هویت ملی دچار ضعف باشد شناخت او در نهایت منجر به رفتار بر اساس ارزش‌ها نخواهد بود و نیز در صورتی که رفتاری پیوسته در راستای ارزش‌های اسلامی - ایرانی از فرد سر نزنند نمی‌توان شاهد دمیده شدن روح جدید در احساس و شناخت فرد بود؛ این رفتار است که فرد را خواهان شناخت و احساسات جدیدی می‌کند که منجر به عمل دوباره و نو به نو شود؛ بنابراین چارچوب نظری پژوهش مبتنی بر نظریه بلوم در سه حیطه شناخت، عاطفه و رفتار و ارتباط و پیوستگی تنگاتنگ میان آن‌هاست.

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی است. این تحقیق در دو مرحله صورت گرفته است؛ در مرحله اول، استخراج و تحلیل محتوای ارزش‌های انقلاب اسلامی از بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و در مرحله دوم، ارزیابی هویت دانش‌آموزان بر اساس این ارزش‌ها. بنابراین ماهیت تحقیق در مرحله اول از نوع تحلیل محتوا بوده و با روش کتابخانه‌ای انجام شده است و ماهیت آن در مرحله دوم از نوع همبستگی بوده و به روش پیمایشی صورت گرفته است. جامعه آماری پژوهش شامل دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه است که در سال ۱۳۹۸-۱۳۹۷ مشغول به تحصیل بوده‌اند. حجم نمونه اولیه در این پژوهش، متشکل از ۱۹۱۵ نفر بود. این تعداد نمونه با استفاده از روش مورگان، بر اساس مجموع تعداد جامعه دانش‌آموزان متوسطه دوم در هر کلان‌شهر به دست آمده است. بعد از نمونه‌گیری به دلایل مختلفی دچار افت در نمونه‌گیری شده و لذا تعداد نمونه نهایی ۱۲۵۲ نفر می‌باشد. برای نمونه‌گیری در ابتدا

از روش نمونه‌گیری در دسترس هدفمند استفاده شده است؛ به این صورت که از بین شهرهای کل کشور، پنج کلان‌شهر مهم با قابلیت دسترسی آسان انتخاب شدند. این پنج کلان‌شهر عبارت‌اند از: تهران، مشهد، شیراز، اصفهان و تبریز. در گام دوم نمونه‌گیری مناطق، نواحی و مدارس به صورت خوشه‌ای تصادفی انجام شده است. در این پژوهش به منظور گردآوری اطلاعات از پرسش‌نامه استفاده شده است. این پرسش‌نامه برگرفته از طرح پژوهشی غریب‌زاده و حسین‌پور (۱۳۹۸) بوده و با تغییراتی مورد استفاده قرار گرفته است. این تغییرات با استفاده از تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در مورد شاخص‌های انقلابی‌گری است که با در نظر گرفتن ویژگی‌های نوجوانی و فضای دانش‌آموزی، اعمال شده‌اند. رویی صوری این پرسش‌نامه تغییر یافته توسط چند نفر از استادان دانشگاه‌های مختلف و استادان راهنما و مشاور مورد ارزیابی قرار گرفته و از نظر ظاهری و صوری تأیید شد و ایرادات وارده توسط آن‌ها اصلاح شد. در مرحله بعد، ابزار مورد نظر به صورت مقدماتی در اختیار تعدادی از دبیران مدارس برای بررسی قابل فهم بودن ماده‌ها و رفع اشکالات احتمالی قرار گرفت. این پرسش‌نامه از ۴۸ سؤال تشکیل شده است. این پرسش‌نامه دارای ۵ درجه است که توسط درجه‌بندی لیکرت درجه‌بندی شده است. برای پایایی پرسش‌نامه تغییر یافته از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است که در خصوص این پژوهش آلفای کرونباخ کل پرسش‌نامه $\alpha = 0/977$ و آلفای کرونباخ هویت ملی به ترتیب $\alpha = 0/927$ به دست آمده است.

جدول ۱. جدول پایایی برای زیرمقیاس‌های هویت ملی

هویت	آلفای کرونباخ
گرایش شناختی هویت ملی	$\alpha = 0/752$
گرایش رفتاری هویت ملی	$\alpha = 0/744$
گرایش عاطفی هویت ملی	$\alpha = 0/912$
هویت ملی	$\alpha = 0/927$
کل پرسش‌نامه	$\alpha = 0/977$

یافته‌های توصیفی

جدول ۲. فراوانی نمونه برحسب شهر محل تحصیل، جنسیت، رشته و میزان درآمد خانواده

ویژگی دموگرافی	فراوانی	درصد فراوانی
تهران	۲۹۴	۲۳/۴۸
مشهد	۲۰۶	۱۶/۴۵
شیراز	۲۰۸	۱۶/۶۱
اصفهان	۲۱۴	۱۷/۰۹
تبریز	۳۳۰	۲۶/۳۵
کل	۱۲۵۲	۱۰۰
مذکر	۶۱۷	۴۹/۳
مؤنث	۶۳۵	۵۰/۷
کل	۱۲۵۲	۱۰۰
علوم انسانی	۵۱۴	۴۱/۰۵
تجربی	۳۳۰	۲۶/۳۵
ریاضی	۲۹۸	۲۳/۸
فنی و حرفه‌ای	۱۱۰	۸/۷۸
کل	۱۲۵۲	۱۰۰
کمتر از ۲ میلیون	۴۹۶	۳۹/۶
۲ تا ۴ میلیون	۳۳۲	۲۶/۵
۴ تا ۶ میلیون	۱۱۵	۹/۲
۶ میلیون و بالاتر	۸۴	۶/۷
بی‌پاسخ	۲۲۵	۱۸
کل	۱۲۵۲	۱۰۰

جدول ۳. شاخص‌های توصیفی

سازه	مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشدگی
سازه شخصی رشد	گرایش شناختی	۹/۷۴	۳/۰۲	-۰/۲۹۷	-۰/۴۴۱
	گرایش رفتاری	۹/۵۸	۳/۳۹	-۰/۲۸۴	-۰/۸۲۸
	گرایش عاطفی	۲۱/۵۹	۸/۲۴	-۰/۱۲۸	-۱/۰۷۹

یافته‌های استنباطی

یافته‌های استنباطی پژوهش از طریق واریانس چند متغیره، آزمون توکی و T مستقل به شرح زیر به دست آمده‌اند.

جدول ۴. مقایسه هویت دینی دانش‌آموزان و گرایش‌های آن با توجه به شهر محل تحصیل، جنسیت، رشته و میزان درآمد خانواده

Sig.	F	میانگین مربعات	df	مجدور مربعات	هویت	ویژگی‌های جمعیت‌شناختی
/083۰	2/069	16/891	4	67/565	هویت ملی شناختی	شهر محل تحصیل
/321۰	1/173	11/916	4	47/665	هویت ملی رفتاری	
/189۰	1/538	88/801	4	355/203	هویت ملی عاطفی	
/209۰	1/471	215/767	۴	863/070	هویت ملی	
/121۰	2/405	19/633	۱	19/633	هویت ملی شناختی	جنسیت
/002۰	9/359	95/069	۱	95/069	هویت ملی رفتاری	
/000۰	22/930	1323/968	۱	1323/968	هویت ملی عاطفی	
/000۰	17/437	2557/079	۱	2557/079	هویت ملی	
/154۰	1/871	15/278	2	30/555	هویت ملی شناختی	رشته
/188۰	1/672	16/981	2	33/962	هویت ملی رفتاری	
/004۰	5/555	320/752	2	641/503	هویت ملی عاطفی	
/012۰	4/463	654/526	۲	1309/053	هویت ملی	
/101۰	1/941	15/849	4	63/396	هویت ملی شناختی	میزان درآمد خانواده
/039۰	2/533	25/732	4	102/928	هویت ملی رفتاری	
/006۰	3/645	210/477	4	841/909	هویت ملی عاطفی	
/013۰	3/173	465/369	۴	1861/475	هویت ملی	

بر اساس جدول ۴ تحلیل واریانس چند متغیره نشان می‌دهد بین هویت ملی دانش‌آموزان برحسب جنسیت، رشته و میزان درآمد خانواده تفاوت معنادار وجود دارد؛ اما برای شهر محل تحصیل این تفاوت معنادار نیست؛ به عبارت دیگر هویت ملی جنسیت‌های مختلف، رشته‌های تحصیلی مختلف و با میزان درآمد مختلف یکسان نیستند. همچنین این

جدول نشان می‌دهد که در میان گرایش‌های این هویت برحسب شهر محل تحصیل تفاوت معناداری مشاهده نمی‌شود. از میان گرایش‌های این هویت برحسب جنسیت، غیر از گرایش شناختی هویت ملی، در سایر گرایش‌ها تفاوت معنادار است؛ برحسب رشته نیز فقط گرایش عاطفی هویت ملی دارای تفاوت معنادار می‌باشند. همچنین برحسب میزان درآمد خانواده در گرایش رفتاری هویت ملی و گرایش عاطفی آن تفاوت معنادار وجود دارد؛ اما در سایر گرایش‌ها تفاوت معناداری دیده نمی‌شود.

در ادامه، برای مشخص شدن میزان تفاوت در میانگین و نیز مشخص شدن معناداری در مقایسه هریک از متغیرها با یکدیگر برحسب شهر، رشته و میزان درآمد از آزمون تعقیبی توکی و برحسب جنسیت، از آزمون تی مستقل بهره گرفته شده است.

جدول ۵. وضعیت هویت ملی دانش‌آموزان و گرایش‌های آن در مقایسه هریک از شهرها با یکدیگر

هویت	شهر	اختلاف میانگین	Sig.
هویت ملی گرایش شناختی	تبریز و شیراز	1523.0	0.975
	تبریز و مشهد	3610.0	0.613
	تبریز و تهران	4072.0-	0.389
	تبریز و اصفهان	5498.0-	0.185
	شیراز و مشهد	2087.0	0.947
	شیراز و تهران	5595.0-	0.198
	شیراز و اصفهان	7020.0-	0.088
	مشهد و تهران	7682.0-	0.026
	مشهد و اصفهان	9108.0-	0.010
	تهران و اصفهان	1426.0-	0.981
هویت ملی گرایش رفتاری	تبریز و شیراز	1824.0-	0.968
	تبریز و مشهد	1096.0-	0.995
	تبریز و تهران	0716.0-	0.999
	تبریز و اصفهان	5375.0-	0.309
	شیراز و مشهد	0728.0	0.999
	شیراز و تهران	1109.0	0.995
	شیراز و اصفهان	3550.0-	0.785
	مشهد و تهران	0380.0	1.000
	مشهد و اصفهان	4278.0-	0.645

هویت	شهر	اختلاف میانگین	Sig.
هویت ملی گرایش عاطفی	تهران و اصفهان	4659.0-	483.0/
	تبریز و شیراز	0218.0/	1/000
	تبریز و مشهد	9587.0/	615.0/
	تبریز و تهران	7782.0/	707.0/
	تبریز و اصفهان	2/0096*	023.0/
	شیراز و مشهد	9369.0/	721.0/
	شیراز و تهران	7564.0/	809.0/
	شیراز و اصفهان	2/0314*	050.0/
	مشهد و تهران	1805.0-	999.0/
	مشهد و اصفهان	2/9683*	001.0/
	تهران و اصفهان	2/7878*	000.0/
	تبریز و شیراز	0084.0-	1/000
	تبریز و مشهد	1/2101	794.0/
	تبریز و تهران	2994.0/	998.0/
هویت ملی	تبریز و اصفهان	3/0968*	030.0/
	شیراز و مشهد	1/2184	846.0/
	شیراز و تهران	3078.0/	999.0/
	شیراز و اصفهان	3/0884	069.0/
	مشهد و تهران	9106.0-	922.0/
	مشهد و اصفهان	4/3069*	003.0/
	تهران و اصفهان	3/3963*	016.0/

جدول ۵ با استفاده از آزمون تعقیبی توکی به دست آمده است. این جدول گویای آن است که در هویت ملی در مقایسه میانگین شهرهای تبریز و اصفهان، مشهد و اصفهان و تهران و اصفهان تفاوت معنادار دیده می‌شود اما در سایر موارد تفاوت معناداری مشاهده نمی‌شود. بالاترین اختلاف میانگین در هویت ملی، مربوط به اختلاف میان دو شهر مشهد و اصفهان به میزان ۴/۳۰۶۹- می‌باشد و کمترین میزان آن مربوط به اختلاف میان دو شهر تبریز و تهران به میزان ۰/۲۹۹۴ است.

جدول ۶. وضعیت هویت ملی دانش آموزان و گرایش های آن در مقایسه هر یک از رشته ها با یکدیگر

هویت	رشته	اختلاف میانگین	Sig.
هویت ملی گرایش شناختی	انسانی و ریاضی	8126*	/001.
	انسانی و تجربی	9566*	/000.
	انسانی و فنی	2/0119*	/000.
	ریاضی و تجربی	1440.	/922.
	ریاضی و فنی	1/1993*	/001.
	تجربی و فنی	1/0553*	/005.
هویت ملی گرایش رفتاری	انسانی و ریاضی	9198*	/000.
	انسانی و تجربی	8881*	/000.
	انسانی و فنی	2/0063*	/000.
	ریاضی و تجربی	0317.-	/999.
	ریاضی و فنی	1/0865*	/013.
	تجربی و فنی	1/1182*	/009.
هویت ملی گرایش عاطفی	انسانی و ریاضی	3/8430*	/000.
	انسانی و تجربی	2/7652*	/000.
	انسانی و فنی	4/7416*	/000.
	ریاضی و تجربی	-1/0777	/287.
	ریاضی و فنی	8986.	/718.
	تجربی و فنی	1/9764	/089.
هویت ملی	انسانی و ریاضی	5/5754*	/000.
	انسانی و تجربی	4/6099*	/000.
	انسانی و فنی	8/7598*	/000.
	ریاضی و تجربی	-/۹۶۵۵	/751.
	ریاضی و فنی	3/1844	/089.
	تجربی و فنی	4/1499*	/011.

جدول ۶ با استفاده از آزمون تعقیبی توکی به دست آمده است. این جدول گویای آن است که در هویت ملی در مقایسه میانگین رشته های انسانی و ریاضی، انسانی و تجربی، انسانی و فنی و تجربی و فنی تفاوت معنادار دیده می شود اما در سایر موارد تفاوت معناداری مشاهده نمی شود. بالاترین اختلاف میانگین در هویت ملی، مربوط به اختلاف

میان دو رشته انسانی و فنی به میزان ۸/۷۵۹۸ می‌باشد و کمترین میزان آن مربوط به اختلاف میان دو رشته ریاضی و تجربی به میزان ۰/۹۶۵۵- است.

جدول ۷. وضعیت هویت ملی دانش‌آموزان و گرایش‌های آن در مقایسه هر یک از میزان درآمدها با یکدیگر

هویت	میزان درآمد	اختلاف میانگین	Sig.
هویت ملی گرایش شناختی	کمتر از ۲ و ۲ تا ۴	4012.0-	/277.0
	کمتر از ۲ و ۴ تا ۶	5020.0-	/440.0
	کمتر از ۲ و ۶ به بالا	2351.0-	/957.0
	۲ تا ۴ و ۴ تا ۶	1008.0-	/998.0
	۲ تا ۴ و ۶ به بالا	1661.0	/990.0
	۴ تا ۶ و ۶ به بالا	2669.0	/967.0
	کمتر از ۲ و ۲ تا ۴	2079.0-	/890.0
	کمتر از ۲ و ۴ تا ۶	0054.0-	1/000
	کمتر از ۲ و ۶ به بالا	4388.0	/770.0
	۲ تا ۴ و ۴ تا ۶	2025.0	/977.0
هویت ملی گرایش رفتاری	۲ تا ۴ و ۴ تا ۶	6467.0	/458.0
	۴ تا ۶ و ۶ به بالا	4442.0	/869.0
	کمتر از ۲ و ۲ تا ۴	1410.0-	/999.0
	کمتر از ۲ و ۴ تا ۶	11444	/596.0
	کمتر از ۲ و ۶ به بالا	15460	/420.0
	۲ تا ۴ و ۴ تا ۶	12854	/525.0
	۲ تا ۴ و ۶ به بالا	16870	/364.0
	۴ تا ۶ و ۶ به بالا	4016.0	/996.0
	کمتر از ۲ و ۲ تا ۴	۰/۷۵۰۱-	/907.0
	کمتر از ۲ و ۴ تا ۶	6370.0	/987.0
هویت ملی	کمتر از ۲ و ۶ به بالا	17498	/737.0
	۲ تا ۴ و ۴ تا ۶	13871	/829.0
	۲ تا ۴ و ۶ به بالا	24999	/440.0
	۴ تا ۶ و ۶ به بالا	11128	۰/969

جدول ۷ با استفاده از آزمون تعقیبی توکی به دست آمده است. این جدول نشان می‌دهد که در هویت ملی در مقایسه میانگین درآمدها تفاوت معناداری مشاهده نمی‌شود. بالاترین اختلاف میانگین در هویت ملی، مربوط به اختلاف میان دو درآمد ۲ تا ۴ میلیون و ۶ میلیون به بالا به میزان ۲/۴۹۹۹ می‌باشد و کمترین میزان آن مربوط به اختلاف میان دو درآمد کمتر از ۲ میلیون و ۴ تا ۶ میلیون به میزان ۰/۶۳۷۰ است.

جدول ۸. وضعیت هویت ملی دانش‌آموزان و گرایش‌های آن‌ها در مقایسه دو گروه مذکر و مؤنث با یکدیگر

نتایج هویت‌ها	میانگین مذکر	میانگین مؤنث	F	T	P
گرایش شناختی هویت ملی	۳/۳۸	۳/۱۱	۰/۳۲۱	۴/۶۸۰	۰/۰۰۰
گرایش رفتاری هویت ملی	۳/۳۸	۳/۰۱	۰/۱۲۹	۵/۸۰۸	۰/۰۰۰
گرایش عاطفی هویت ملی	۳/۲۸	۲/۸۸	۲/۰۸۸	۶/۰۶۵	۰/۰۰۰
هویت ملی	۳/۳۳	۲/۹۷	۰/۲۶۲	۶/۳۷۲	۰/۰۰۰

جدول ۸ که با استفاده از آزمون T مستقل به دست آمده، نشان می‌دهد میانگین هویت ملی و گرایش‌های آن در دانش‌آموزان پسر بیشتر از دانش‌آموزان دختر است و تفاوت معناداری در این هویت و گرایش‌هایش میان دانش‌آموزان پسر و دختر مشاهده می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج بررسی واریانس چند متغیره نشان می‌دهد که هویت ملی در دختران و پسران متفاوت بوده و این تفاوت معنادار است. چنین به نظر می‌رسد که علت اختلاف به دست آمده در پژوهش می‌تواند تفاوت در فضای تربیتی دانش‌آموزان دختر و پسر در مدارس و محیط خانواده و تفاوت در روحیات و خلیقات ذاتی و فطری این دو جنس باشد. نتایج ذکر شده با نتایج پژوهش لطف‌آبادی و نوروزی (۱۳۸۳) همسو است. همچنین نتایج تحقیق با نتایج حاصل از پژوهش غریب‌زاده و حسین‌پور (۱۳۹۸)، امینی و همکاران (۱۳۹۶) امینی و همکاران (۱۳۹۳)، نیکروی (۱۳۹۲) و مژگانی (۱۳۸۹) ناهم‌سوست. این پژوهشگران به این نتیجه رسیده‌اند که بین هویت ملی دانشجویان و دانش‌آموزان بر حسب جنسیت تفاوت

معناداری وجود ندارد. علت این همسویی و ناهمسویی نتایج را می‌توان به این صورت تحلیل کرد که در پژوهش‌هایی که جامعه آماری آن‌ها محدود به یک منطقه خاص است، میان هویت ملی دختران و پسران تفاوت معناداری دیده نمی‌شود و نتایج ناهمسو با پژوهش حاضر حاصل شده‌اند؛ اما در یکی از پژوهش‌ها که جامعه آماری، دانش‌آموزان ایران هستند (پژوهش لطف‌آبادی و نوروزی (۱۳۸۳)) نتیجه حاصله همسو با پژوهش حاضر است. گویا در صورتی که از تمام کشور یا اکثریت نقاط کشور نمونه‌گیری شود؛ به علت تفاوت‌های اساسی که در این نقاط به لحاظ فرهنگی و تربیتی حاکم است و طبیعتاً فضای تربیتی بر حسب جنسیت را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد، نتیجه به‌دست آمده، بروز تفاوت معنادار میان هویت ملی دختران و پسران دانش‌آموز است.

نتایج نشان می‌دهند رشته تحصیلی در هویت ملی اثرگذار است و منجر به تفاوت در میزان هویت ملی می‌شود. این نتیجه با نتایج تمامی پژوهش‌هایی که رشته تحصیلی را بررسی کرده‌اند، از جمله پژوهش غریب‌زاده و حسین‌پور (۱۳۹۸)، امینی و همکاران (۱۳۹۶) و لطف‌آبادی و نوروزی (۱۳۸۳) همسو است. طبیعتاً مطالعاتی که افراد انجام می‌دهند و خصوصاً رشته تحصیلی افراد تأثیر مستقیم روی تربیت و هویت آن‌ها دارد. حداقل در زمینه هویت ملی، پژوهش حاضر این مسئله را تأیید می‌کند.

میزان درآمد خانواده نیز در هویت ملی اثر می‌گذارد. میزان رفاه مادی و اقتصادی افراد، در پایداری آن‌ها به ارزش‌ها و قائل بودن به برخی نگرش‌ها و رویکردها تأثیر می‌گذارد. این پژوهش در زمینه هویت ملی این ادعا را تصریح می‌کند. نتیجه به‌دست آمده با پژوهش غریب‌زاده و حسین‌پور (۱۳۹۸) و لطف‌آبادی و نوروزی (۱۳۸۳) همسو و با پژوهش سفیری و معماریانی (۱۳۹۰) و مژگانی (۱۳۸۹) ناهمسو می‌باشد. با توجه به یکسانی تقریبی ابزار پژوهش حاضر با پژوهش غریب‌زاده و حسین‌پور، همسویی یافته‌های آن‌ها با توجه به گستردگی جامعه آماری دو پژوهش امری قابل پیش‌بینی بوده است. از آنجا که جامعه آماری پژوهش لطف‌آبادی و نوروزی (۱۳۸۳) مانند پژوهش حاضر دانش‌آموزان کل کشور هستند؛ در اکثریت موارد نتایج همسویی با یکدیگر به دست داده‌اند.

پژوهش مژگانی به خاطر اینکه در فضایی صورت گرفته که مسائل قومیتی اثر بیشتری بر روی هویت ملی دارد؛ لذا عواملی غیر از مسائل قومیتی کمرنگ تر جلوه کرده‌اند. پژوهش سفیری و معماریانی (۱۳۹۰) نیز در جامعه آماری بسیار محدودی انجام گرفته است و قیاس دو پژوهش با یکدیگر به خاطر اختلاف فاحش جامعه آماری، منطقی نیست.

تحلیل‌ها درباره اثرگذاری شهر محل تحصیل در هویت ملی نشان می‌دهد که تفاوت معناداری در این رابطه مشاهده نمی‌شود.

آزمون‌های تعقیبی و T مستقل، نتایجی به شرح زیر به دست داده‌اند:

میانگین هویت ملی به ترتیب در اصفهان بیشتر از شیراز، در شیراز بیشتر از تبریز، در تبریز بیشتر از تهران و در تهران بیشتر از مشهد است. میانگین هویت ملی به ترتیب در رشته انسانی بیشتر از تجربی، در تجربی بیشتر از ریاضی و در ریاضی بیشتر از فنی است. میانگین هویت ملی به ترتیب از بالاترین مقدار تا پایین‌ترین مقدار نیز عبارت است از: ۲ تا ۴ میلیون، کمتر از ۲ میلیون، ۴ تا ۶ میلیون و ۶ میلیون به بالا. میانگین هویت ملی و تمامی گرایش‌های آن در گروه مذکر بیشتر از مؤنث به دست آمده است.

نتایج به دست آمده در بررسی وضعیت دو گروه مذکر و مؤنث بیان می‌کند که هویت ملی و گرایش‌های آن در دختران کمتر از پسران است و این تفاوت معنادار است. نتایج حاصله این واقعیت را نشان می‌دهند که رویه دشمن در حمله به هویت مردم کشورها، آن است که ابتدا هویت دختران و زنان کشور مورد هدف را ویران کنند. دختران و زنان در فرهنگ اسلامی - ایرانی وظیفه مهم و اساسی تربیت و رشد فرزند بر اساس ارزش‌های اسلامی - ایرانی برای دستیابی این انقلاب به اهداف بلندش را دارند؛ به این دلیل انحراف در هویت جنس مؤنث اولین اقدام دشمن در جنگ نرم باید باشد. واقعیت‌های موجود در جامعه در عقاید و رفتارهای جنس مؤنث در دوران کنونی نیز کاملاً مؤید این مسئله است. شاید بتوان ادعا کرد که یکی از مهم‌ترین نتایج این پژوهش این مسئله است. البته می‌شود میزان هویت پسران و دختران در اینکه بالاتر از میانگین باشند یا پایین‌تر از آن، نتیجه

یکسانی به دست داده‌اند، اما این مقدار از اختلاف بین هویت پسران و دختران با داشتن نیم‌نگاهی به دوره‌های طولانی مدت، قابل اغماض نیست.

تحلیل نتایج به دست آمده برحسب رشته‌های تحصیلی، بالا بودن میزان این هویت و گرایش‌هایش در دانش‌آموزان رشته علوم انسانی از سایر رشته‌ها را نشان می‌دهد. در این خصوص می‌توان چنین اظهارنظر کرد که اولاً متأسفانه یک رسم غلطی در میان دانش‌آموزان، خانواده‌ها و دبیران رشته تجربی، ریاضی و فنی باب شده است که گویا دانش‌آموزان این سه رشته تحصیلی فقط باید به حساب و کتاب‌های ریاضی و علوم حاصل از تجربه و فن بپردازند و نیازی به ساختن و پرورش خود آن‌ها به‌عنوان یک انسان نیست. طبیعتاً نتیجه این نگرش آن است که این دانش‌آموزان از پرورش افکار، اندیشه و ابعاد انسانی خویش غافل می‌شوند و در نتیجه هویت آن‌ها هویتی آسیب‌پذیر خواهد بود. پایین بودن میزان میانگین هویت دانش‌آموزان رشته فنی و حرفه‌ای نیز با توجه به جو نامساعد مدارس فنی و حرفه‌ای کاملاً قابل پیش‌بینی بوده است.

نتایج به دست آمده درباره میزان هویت ملی و گرایش‌های آن با در نظر گرفتن درآمد خانواده‌ها نشان می‌دهد که با افزایش درآمد پایداری افراد به ارزش‌های ملی و اسلامی - ایرانی کاهش یافته است. قرآن کریم نیز در آیات بسیاری انسان‌ها را به این مسئله مهم توجه می‌دهد. در آیه «كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِكُفْرٍ أَنْ رَأَاهُ اسْتَغْنَى» (علق/۶-۷) رابطه عکس میان اطاعت از ارزش‌های الهی و استغنای انسان به تصویر کشیده شده است. هر چه استغنای انسان‌ها بیشتر شود، در پیشگاه الهی بیشتر دچار طغیان می‌شوند. به هر میزان که رفاه مادی انسان‌ها بیشتر شود، طغیان به وجود آمده و توجه به دنیا و مظاهر دنیوی جای توجه به آخرت و ارزش‌ها را می‌گیرد. از آنجا که هویت ملی ایرانیان کاملاً برخاسته از اسلام و ارزش‌های دینی است؛ لذا چنین نتیجه‌ای به دست آمده است و با آیات قرآن کریم نیز مطابقت کامل دارد.

به صورت کلی در نظر گرفتن تفاوت‌های جنس مذکر و مؤنث باید مورد توجه برنامه‌ریزان به‌عنوان شاخصه‌ای اساسی باشد، تا مبتنی بر آن‌ها روشی درخور جنسیت آینده‌سازان

برای شکل‌دهی هویت آن‌ها طراحی شود؛ درحالی‌که در حاضر چنین رویکردی در نظام تعلیم و تربیت (خانواده و مخصوصاً آموزش و پرورش) مشاهده نمی‌شود. متأسفانه تک‌بعدی‌نگری در فضای تعلیم و تربیت کشور مشکلات عدیده‌ای را به وجود آورده است. گویی تنها مفاد درسی است که برای این نظام تربیتی مهم است و هیچ برنامه‌ای متناسب با رشته‌های تحصیلی برای رشد هویت نوجوانان در نظر گرفته نشده است. خصوصاً در رشته‌هایی غیر از علوم انسانی این مسئله و ضعف بیشتر به چشم می‌خورد. درآمد خانواده به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار خانواده‌ها روی نوجوانان با نتایج منفی که به دست داده نشان می‌دهد که آموزش و پرورش کشور هیچ برنامه‌ای برای رشد فرهنگی و اجتماعی خانواده‌ها به‌عنوان تکمیل‌کننده تربیت نوجوانان نداشته و به‌صورت منفعلانه در این خصوص عمل می‌کند.

پیشنهادها

۱. آموزش و پرورش باید توجه ویژه به درس پرورشی و دبیران پرورشی مدارس داشته باشد. بر این اساس، سازمان تدوین کتب درسی باید اقدام به تدوین درس‌نامه‌ای کند که حاوی محتوای فکری و عملی در جهت تقویت هویت دانش‌آموزان باشد. این درس‌نامه باید با توجه به تفاوت‌های جنسیتی و رشته تحصیلی به‌صورت ویژه و مجزا تدوین شود و در آن نحوه نگرش صحیح به مسائل قومیتی و ملی و نیز مسائل مادی و دنیوی در مقایسه با امور آخرتی، به دانش‌آموزان انتقال داده شود.
۲. آموزش و پرورش باید تعاملی نزدیک با حوزه‌های علمیه و سازمان تبلیغات اسلامی داشته و تفاهم‌نامه همکاری در رابطه با حضور بیشتر و قوی‌تر روحانیون تربیت‌شده در مدارس در راستای انتقال ارزش‌های اسلامی - ایرانی و تربیت ارزشی و دینی دانش‌آموزان با یکدیگر برقرار سازند.
۳. آموزش و پرورش با همکاری وزارت علوم و وزارت بهداشت می‌تواند با طراحی اردوها و برنامه‌های متنوع، ملموس و جذاب متناسب با فضای دانش‌آموزان، مانند معرفی

موفقیت‌های علمی که توسط دانشمندان مؤمن، انقلابی و جهادی به‌دست آمده‌اند و بیان پیوند میان هویت ساخته‌شده آن دانشمندان و دستاوردهایشان، ناخودآگاه ارزش‌هایی که آن دانشمندان را تربیت کرده‌اند را برای دانش‌آموزان نخبه، جذاب، سازنده و اساسی جلوه دهد.

۴. استفاده از ظرفیت بسیج دانش‌آموزی در راستای این اهداف و اجرایی کردن بسیاری از اردوها و برنامه‌ها باید مدنظر قرار گیرد. بسیج دانش‌آموزی این ظرفیت را دارد تا با هم‌افزایی حوزه‌های علمیه انقلابی و دانشجویان انقلابی به هویت‌سازی و تربیت اسلامی - ایرانی بپردازد.

۵. به سه سازمان آموزش و پرورش، سازمان بهزیستی و نیز معاونت امور زنان و خانواده، آگاهی دادن به خانواده‌های دانش‌آموزان در رابطه با روش‌ها و فنون تربیت ایمانی و دینی فرزند به‌وسیله قالب‌های مختلفی مانند برگزاری کارگاه یا دوره، انجمن اولیا و مربیان و... پیشنهاد می‌شود.

۶. با حمایت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، هنرمندان و برنامه‌سازان انقلابی تلویزیون و سینما، می‌توانند با ساختن برنامه‌های متناسب با سنین نوجوانی و جوانی در تربیت و هویت دهی دانش‌آموزان نقش اساسی ایفا کنند.

۷. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در میان تمامی برنامه‌های خود می‌تواند از طریق مربیان آموزش‌دیده، برنامه‌ای را در راستای تقویت هویت نسل‌های آتی کشور تنظیم کند.

۸. کانون مساجد وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و نیز پایگاه‌های شهری بسیج با توجه به ظرفیت‌های فراوانی که در جذب نوجوانان و جوانان دارند باید در زمینه تقویت هویت دانش‌آموزان برنامه‌ریزی جدی داشته باشند. این هدف می‌تواند با همکاری سازمان تبلیغات و حوزه‌های علمیه با اعزام مربیان تربیتی آموزش‌دیده به مساجد و پایگاه‌ها محقق شود.

سپاسگزاری

شایسته است از همکاری صمیمانه کارکنان نواحی و مناطق آموزش و پرورش و مدیران، معاونان و دبیران مدارس شهرستان‌های تهران، مشهد، تبریز، اصفهان و شیراز که راه را برای به ثمر رسیدن این پژوهش هموار کردند، تقدیر و تشکر به عمل آوریم.

منابع

- قرآن کریم
- اسمیت، آنتونی. (۱۳۸۳). منابع قومی ناسیونالیسم. ترجمه منصور انصاری. تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- امینی، محمد؛ رحیمی، حمید و مزروعی، حسن. (۱۳۹۳). تحلیل و ارزیابی هویت ملی و دینی دانشجویان دانشگاه کاشان و علوم پزشکی کاشان. فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ۴(۳)، صص ۴۱۳-۴۳۴. قابل بازیابی از:
http://ciu.nahad.ir/article_5.html
- امینی، محمد؛ رحیمی، حمید و نعمت‌اللهی، حمید. (۱۳۹۶). بررسی وضعیت ابعاد هویت دینی و ملی دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه کاشان). آموزش عالی، ۱۰(۳۹)، صص ۱۸۲-۱۵۷. قابل بازیابی از:
<http://1713ed3a-6163-44ca-b00e-72fed0849fdf>
- ترابی، زهرا. (۱۳۸۸). بررسی رابطه سبک‌های دل‌بستگی و سبک‌های هویت با سلامت روان و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر پیش‌دانشگاهی شهر قزوین. کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی. دانشکده روانشناسی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) قزوین.
- تکه اکبرآبادی، پروانه. (۱۳۸۹). هویت ملی و برخی عوامل مؤثر بر آن در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه اصفهان. کارشناسی ارشد روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی دهاقان.
- آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۷۹/۱۲/۸). **بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار اعضای اتحادیه‌های انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان و مسئولان امور تربیتی سراسر کشور**. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، قابل بازیابی از:
<https://www.farsi.khamenei.ir>

— آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۷/۲/۱۶). **بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار مردم کازرون**. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، قابل‌بازیابی از:

<https://www.farsi.khamenei.ir>

— آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۰/۷/۲۵). **بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در اجتماع مردم پاوه**. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، قابل‌بازیابی از:

<https://www.farsi.khamenei.ir>

— آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۷/۲/۱۹). **بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دانشگاه فرهنگیان**. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، قابل‌بازیابی از:

<https://www.farsi.khamenei.ir>

— آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۷). **بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی**. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، قابل‌بازیابی از:

<https://www.farsi.khamenei.ir>

— زکی، محمدعلی. (۱۳۹۵). **اینترنت و هویت در ایران**. اطلاع‌رسانی و ارتباطات، ۳(۱۲)، صص ۲۰۶-۱۸۵. قابل‌بازیابی از:

<https://icbr.faslnameh.org/article-1-351-fa.html>

— سفیری، خدیجه و معماریانی، زهره. (۱۳۹۰). **بررسی هویت دینی و ملی دختران و پسران مقطع متوسطه، با تأکید بر پایگاه اقتصادی و اجتماعی (مطالعه موردی: مناطق دو و یازده تهران)**. فصلنامه خانواده و پژوهش، ۸(۱۱)، صص ۳۲-۷. قابل‌بازیابی از:

<http://noo.rs/plFCU>

— شمس اسفندآباد، حسن؛ کاکاوند، علیرضا و ترابی، زهرا. (۱۳۹۰). **رابطه سبک‌های دل‌بستگی و سبک‌های هویت با سلامت روان و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پیش‌دانشگاهی شهر قزوین**. اندیشه‌های نوین تربیتی، ۷(۲)، صص ۱۲۸-۱۰۷. قابل‌بازیابی از:

https://jontoe.alzahra.ac.ir/article_143.html

عجم، علی اکبر و سعیدی رضوانی، محمود. (۱۳۹۱). چالش در اهداف تربیت دینی (شناخت، عاطفه و عملکرد)، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلام، ۲۰(۱۷)، صص ۴۹-۷۰. قابل بازیابی از:

https://iej.ihu.ac.ir/article_200836.html

۲۳۱

۱۶- غریب زاده، رامین و حسین پور، رضا. (۱۳۹۸). ارزیابی هویت دانشجویان مبتنی بر ارزش‌های انقلاب اسلامی. طرح پژوهشی، دانشگاه جامع امام حسین (ع).

قربانی، قدرت‌الله. (۱۳۸۳). هویت ملی از دیدگاه استاد مطهری. مطالعات ملی، ۵(۲)، صص ۶۳-۸۶. قابل بازیابی از:

کریمی پور، یدالله؛ متقی، افشین؛ عبدی، عطاءالله و عزیزی فر، محمدجواد. (۱۳۹۷). نگرشی بر هویت‌های متأثر از فضای سایبرنتیک بر امنیت داخلی. فصلنامه انتظام اجتماعی، ۱۰(۱)، صص ۱۴۵-۱۷۲. قابل بازیابی از:

http://sopra.jrl.police.ir/article_876867.html

لطف آبادی، حسین و نوروزی، وحیده. (۱۳۸۳). بررسی چگونگی نگرش دانش آموزان دبیرستانی و پیش‌دانشگاهی ایران به جهانی شدن و تأثیر آن بر ارزش‌ها و هویت دینی و ملی آنان. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۳(۹)، صص ۸۸-۱۱۹. قابل بازیابی از:

http://noavaryedu.oerp.ir/article_78759.html

مژگانی، حمیده. (۱۳۸۹). ارزیابی هویت ملی دانشجویان دانشگاه تبریز، کارشناسی ارشد روان‌شناسی. دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه الزهرا.

مطهری، مرتضی. (۱۳۷۳). انسان کامل. تهران: انتشارات صدرا.

میرفردی، اصغر و ولی‌نژاد، عبدالله. (۱۳۹۶). واکاوی رابطه هویت ملی و میزان دینداری در مناطق در حال گذار (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه یاسوج). جامعه‌شناسی ایران، ۱۸(۱)، صص ۱۵۸-۱۸۳. قابل بازیابی از:

http://www.jsi-isa.ir/article_31978.html

نوروزپور، مرضیه؛ غرابی، بنفشه؛ عاشوری، احمد و حبیبی، مجتبی. (۱۳۹۴). بررسی نمرات مقیاس‌های پرسش‌نامه چندوجهی شخصیتی مینه سوتا - نوجوانان بر اساس

وضعیت‌های هویتی ماریا در نوجوانان، اصول بهداشت روانی، ۱۷(۶)، صص 292-299. قابل بازیابی از:

https://jfmh.mums.ac.ir/article_5451.html

– نیکروی، حمید. (۱۳۹۲). ارزیابی هویت ملی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی شهر یاسوج در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۲. کارشناسی ارشد علوم تربیتی. دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور مرکز تهران جنوب.

– ولی‌نژاد، عبدالله. (۱۳۹۴). بررسی هویت دینی دانشجویان و رابطه آن با برخی عوامل اجتماعی: مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه یاسوج، کارشناسی ارشد علوم اجتماعی. دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج.

– Aichholzer, J, Kritzing, S & Plescia, C. (2021). National identity profiles and support for the European Union. *European Union Politics*, 22(2), pp 293–315. Retrieved from:

<https://doi.org/10.1177/1465116520980068>

– Berzonsky, M.D. (2003). Identity style and well-being: Does commitment matter?. *International Journal of Theory and Research*, 3(1), pp 131- 142. Retrieved from:

<https://doi.org/10.1207/S1532706XID030203>

– Grajzl, D, Eastwood, J & Grajzl, P. (2016). The longevity of national identity and national pride: Evidence from wider Europe. *Research and Politics*, 15 (3), pp 1-9. Retrieved from:

<https://doi.org/10.1177/2053168016653424>

– Liu, JH, Zeineddine, FB, Choi, SY, Zhang, RJ, Vilar, R & Páez, D. (2021). Living historical memory: Associations with national identity, social dominance orientation, and system justification in 40 countries. *Journal of Applied Research on Memory and Cognition*, 10(1), pp 104-116. Retrieved from:

<https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2020.09.007>

– Van Berkel, L, Molina, L.E, Mukherjee, S. Gender Asymmetry in the Construction of American National Identity. *Psychology of Women Quarterly*, 41(3), pp 352-367. Retrieved from:

<https://doi.org/10.1177/0361684317707710>